

maraton

Co skrývá Jeruzalém

Pohřbená historie
nejvíce znesvářeného
města světa

Andrew Lawler

m

Co skrývá Jeruzalém

Andrew Lawler

Co skrývá Jeruzalém

Pohřbená historie
nejvíce znesvářeného
města světa

přeložil Martin Pokorný

Praha 2023
maraton

Andrew Lawler

Under Jerusalem

The Buried History of the World's Most Contested City

Copyright © 2021 by Andrew Lawler

This edition published by arrangement with Doubleday, an imprint
of The Knopf Doubleday Group, a division of Penguin Random House LLC.

Czech edition © Maraton, 2023

Translation © Martin Pokorný, 2023

ISBN 978-80-88411-22-2

JoAnn Clayton-Townsendová
1935-2020

*Duše má v boji neustane,
meč budu třímat v dlani,
dokud nezbudujem Jeruzalém
na svěží anglické stráni.*

– William Blake

*Kdo kdy spatřil obnažený Jeruzalém?
Ani archeologové ne;
Jeruzalém se nikdy zcela nesvlékne,
neb přes chatrná obydlí stále staví nová.*

– Jehuda Amichaj

Snad z matně nasvíceného kamene se války zažítají?

– Mahmúd Darwíš

OBSAH

Chronologický přehled / 13

Slovo úvodem / 19

Předmluva / 23

I. ČÁST

1. Chvilkové poblouznění / 35
2. Úkol pro blázna / 51
3. Zednářská mise / 67
4. Kořeny našich obtíží / 83
5. Věrný hlídač / 97
6. Velká, mocná síla / 113
7. Útěk se Šalomounovými poklady / 127
8. Nebezpečná fantazie / 141

II. ČÁST

9. Exaltace zdí / 159
10. Nádhera metropole / 173
11. Rabínův MacGuffin / 189
12. Člověk s velkou představivostí / 203
13. Svobodný národ ve vlastní zemi / 219
14. Sklepní křižácké tažení / 233
15. Podloží naší existence / 245
16. Mileniální šílenství / 261
17. Trosky v mysli / 277

III. ČÁST

18. Ve sporu s míněním skutečnost vždy vítězí / 293

19. Rebelantské vykopávky / 305

20. Rezistence existencí / 319

21. Zde zůstaneme / 335

22. Návrat královny / 347

Epilog / 357

Poděkování / 367

Poznámky / 369

Bibliografie / 403

Rejstřík / 414

Chronologický přehled

- asi 3000 př. n. l. U vyvěrajícího pramene vznikají první jeruzalémská obydlí a skalní hroby.
- asi 1700 př. n. l. Kolem pramene je zbudováno masivní kamenné opevnění, nádrže a kanály.
- asi 950 př. n. l. Jebúsejce v Jeruzalémě porazí Izraelité a město se stává hlavním městem Judeje.
- 586 př. n. l. Po období blahobytu je Jeruzalém včetně Chrámu přisuzovaneho Šalomounovi vyplněn babylónským vojskem.
- 516 př. n. l. Pod perskou nadvládou je Chrám zbudován znovu, avšak obnova Jeruzaléma postupuje pomalu.
- 332 př. n. l. Město obsazené vojskem Alexandra Velikého se ocitá pod helénistickou nadvládou.
- 141 př. n. l. Judejci vyhánějí vojenskou posádku seleukovské říše a začíná místní vláda Hasmonejců.
- 63 př. n. l. Město dobývá římský vojevůdce Pompeius, čímž zahajuje římskou nadvládu.
- 37 př. n. l. Herodes Veliký s pomocí Říma vyhání parthské útočníky a zajišťuje si trůn.
- 20 př. n. l. Herodes zahajuje velkolepou renovaci chrámového komplexu.
- asi 34 n. l. Za vlády římského guvernéra Piláta Pontského je ukřižován Ježíš.
- 66 n. l. Nepokoje v Judeji podnítl protiřímskou vzpouru a Jeruzalém upadá do občanské války.
- 70 n. l. Římské vojsko dobývá a pustoší Jeruzalém.
- 130 n. l. Římský císař Hadrián rekonstruuje Jeruzalém a stanovuje pro něj nový název Aelia Capitolina.
- 335 n. l. Dochází k vysvěcení chrámu Božího hrobu, zbudovaného na příkaz římského císaře Konstantina Velikého.
- 637 n. l. Po krátké perské okupaci je město (nyní zvané Aelia) dobyt muslimskými vojsky.
- 691 n. l. Za vlády Umajjovců je na rozbořeném městské akropoli zbudován Skalní dóm; záhy poté je dokončena nedaleká mešita al-Aksá.

- 1099 n. l. Na naléhání papeže Urbana II. evropští křižáci dobudou Jeruzalém.
- 1187 n. l. Zakladatel ajjúbovské dynastie Saladin křižáky porazí a město, nyní nazývané al-Kuds, navrátí pod muslimskou nadvládu.
- 1260 n. l. Po mongolských nájezdech se vlády ve městě ujímají egyptští mamlúkové.
- 1516 n. l. Turecky mluvící Osmané začleňují Jeruzalém do rozpínajícího se impéria s centrem v Istanbulu.
- 1530–1540 n. l. Sulejman I. Nádherný nechává znovu zbudovat městské hradby a u západní hradby akropole vytváří nádvoří.
- 1831 n. l. Jeruzalém je dobyt egyptskými vojsky Muhammada Alího Paši; návštěvníci z Evropy jsou vítáni.
- 1838 n. l. Británie jmenuje v Jeruzalémě prvního zahraničního konzula; do města přijíždí Edward Robinson a zahajuje první pokus o biblický průzkum.
- 1840 n. l. Jeruzalém je dobyt Osmany; ti povolují otevření dalších konzulátů.
- 1863 n. l. Louis Félicien Joseph Caignart de Saulcy řídí ve městě první archeologické vykopávky, čímž vyvolá pobouření Židů.
- 1865 n. l. V Londýně vzniká Fond pro průzkum Palestiny; Charles Wilson dokončuje zeměměřičský průzkum města.
- 1867 n. l. Charles Warren zahajuje podzemní vykopávky; se skupinou amerických turistů město navštíví Mark Twain.
- 1883 n. l. S podporou Ruska provádí Conrad Schick vykopávky v Božím hrobě, aby potvrdil pravost místa.
- 1897 n. l. Vykopávky, jež řídí Frederick J. Bliss, odhalují Město Davidovo.
- 1911 n. l. Snaha Montagu Brownlow Parkera najít pod Skalním dómem archu úmluvy vyvolává nepokoje.
- 1913 n. l. V předvečer první světové války hledá Raymond Weill archu úmluvy a Davidův hrob.
- 1917 n. l. Britské oddíly pod velením generála Edmunda Allenbyho vyhánějí z Jeruzaléma Osmany.
- 1929 n. l. Napětí u Zdi nářků / Al-Burákovy zdi vyvolává židovsko-arabské nepokoje.
- 1935 n. l. V období sílcí židovské imigrace propuká arabská vzpoura proti britské nadvládě v Palestině.

- 1948 n. l. Britové se stahují ze země, vzniká Stát Izrael a mezi Araby a novým státem propuká válka; během bojů je poškozena Židovská čtvrť.
- 1949 n. l. Poškozené město je rozděleno mezi Jordánsko a Izrael, který vyhlásí Západní Jeruzalém za své hlavní město.
- 1967 n. l. Během šestidenní války Izrael dobývá Východní Jeruzalém a následně srovná Maghrebskou čtvrť se zemí.
- 1968 n. l. U Chrámové hory, v Židovské čtvrti a tajně i u Západní zdi začínají izraelské vykopávky.
- 1981 n. l. Vykopávky vedené Jigalem Šilochem podnítí židovské nepokoje; rabi Jehuda Getz hledá archu úmluvy pod Chrámovou horou.
- 1987 n. l. Propuká první palestinská intifáda; tunel u Západní zdi je skoro hotov.
- 1993 n. l. Po nástupu prezidenta Billa Clintona do funkce se v Oslu rozbíhají izraelsko-palestinské mírové rozhovory.
- 1996 n. l. Zpřístupnění tunelu u Západní zdi vyvolá násilnosti a dojde ke ztrátám na životech; Ronny Reich s Elim Šukronem zahajují vykopávky Silvanu / Města Davidova.
- 1999 n. l. Palestinské vykopávky pod Chrámovou horou / Vznešenou svatyní způsobí pobouření Židů.
- 2001 n. l. Izraelsko-palestinské mírové rozhovory končí fiaskem; začíná druhá intifáda.
- 2005 n. l. Vykopávky Ejlat Mazarové mají odkrýt palác krále Davida; Reich a Šukron zahajují nový výkop pod Silvanem / Městem Davidovým.
- 2013 n. l. Joe Uziel obnovuje výkop tunelu pod Silvanem / Městem Davidovým.
- 2018 n. l. Americké velvyslanectví se stěhuje z Tel Avivu do Jeruzaléma.
- 2019 n. l. Nadace Město Davidovo zpřístupňuje tunel „Poutní cesty“; Francie čelí žalobě kvůli Hrobce králů.
- 2021 n. l. Jeruzalém je zmítán střety mezi izraelskými silami a Palestinci.





Slovo úvodem

„Psát o Jeruzalémě bylo vyčerpávající – vždyť na každém slově záleží,“ povzdychl si historik Simon Sebag Montefiore. Součástí tohoto náročného úkolu je i otázka, jaká slova volit. Na jedné jediné zastávce městské hromadné dopravy hlásič oznamuje, že cestující dorazil k hebrejské Šekemské bráně, arabské bráně Sloupu a anglické Damašské bráně. Volba pojmenování vypovídá stejně silně o místě i mluvčím.

Přidělování jmen, popsané v biblické knize Genesis, je samozřejmě vrcholem moci. Většina zde zvolených pojmenování se až na několik výjimek drží obvyklého západního úzu. Když o jeruzalémské akropoli mluvím ze židovského hlediska, užívám překlad Chrámová hora, a když z hlediska muslimů, nazývám ji Vznešenou svatyní; v přímých citátech se ovšem mohou objevit arabské názvy Haram aš-Šaríf či al-Aksá. Hrob, který tradice přisuzuje Ježíšovi, se podle východních křesťanů nachází v kostele Vzkříšení, avšak já užívám název Boží hrob. Také transkripce arabských a hebrejských vlastních jmen uvádím v nejtypičtější moderní podobě: korán (ne Qurán), Benjamin (ne Binjamin).

Ve městě vypjaté politické ostrážitosti je nutné pečlivě dbát i na velká písmena. Západní zeď uvádím s velkým písmenem v židovském kontextu po roce 1967, jinak s malým. Řídím se též mezinárodní konvencí a píšu s velkým písmenem Východní Jeruzalém jakožto jméno sektoru okupovaného dříve Jordánskem a dnes Izraelem, přestože Izrael již hranici z roku 1948 mezi východním a západním sektorem neuznává.

Termíny „bible“ a „biblický“ mohou podle kontextu označovat hebrejský i křesťanský text (a oba se samozřejmě vyskytují v mnoha různých verzích).

Tato kniha sleduje příběhy archeologů činných v Jeruzalémě a většinu postav proto tvoří křesťané a Židé. V tom se (jak alespoň doufám) neodrážejí žádné osobní předsudky, nýbrž strohý fakt, že palestinští Arabové – z důvodů, které si objasníme – v porovnání s Evropany, Američany a židovskými Izraelci prováděli za posledních sto padesát let vykopávky jen vzácně. To nijak nesnižuje úlohu Arabů – a v menší míře Židů – při manuálních výkopech a též při protestech proti vykopávkám považovaným za neuctivé, šovinistické či přímo svatokrádežné.

Konečně pak existuje mnoho jmen i pro samo město a v každém se odráží

jiná doba či kultura. Z pohledu starověkých Kanaánců a Egyptanů se jednalo o Uršalim, čímž se možná mínilo město Šalemovo, kanaánského boha soumraku. Z pohledu starověkých Judejců se jednalo o Jerušalajem, Jerušalajim, Jebús či Město Davidovo; židovská bible uvádí pojmenování města ve více než sedmdesáti variantách. Z pohledu starověkých Řeků a Římanů šlo o město Jerúsál či Hierosolyma.

Po římském drancování ve 2. století n. l. císař Hadrián sloučil vlastní rodové jméno s odkazem na římského boha Jupitera Kapitolského a přebudované město nazval Aelia Capitolina. Byzantinci to zkrátili na Aelia, zatímco středověcí křesťané obnovili starší název a ten se nakonec začal přepisovat „Jeruzalém“. První muslimové používali názvy Ilja a Bejt al-Makdis čili „Svatý dům“ a později al-Kuds, „Svaté místo“; Arabové takto označují město dodnes.

I v tomto bodě se držím západního úzu a používám označení Jeruzalém.



Předmluva

Zřím naráz minulost, současnost i budoucnost.

– William Blake

Jeruzalém, svaté město tří náboženství, uctívané více než polovinou lidstva na zeměkouli, vyvolává působivé představy nebes. Podle křesťanů se odtud Ježíš vznesl do nebes a mnozí věří, že ho v tom následovala jeho matka Marie. Podle dvou miliard muslimů odtud přes sedmero nebes vystoupal Muhammad při mystické noční cestě. Židovský folklor sem umisťuje žebřík plný andělů, který se v Jákobově snu pozvedl k nebi. A podle mnoha tradic se z oblaků nad tímto městem na konci všeho času snese Boží soud.

„Jeruzalém je branou do nebes, v tom se shodují všechny národy světa,“ napsal ve 12. století ve Španělsku židovský básník a učenec Juda ha-Levi. O století později muslimský autor Burhán al-Dín al-Fazárí zaznamenal, že „na Jeruzalém se noc co noc snášejí andělé“.

Zároveň v sobě však Svaté město přechovává utajenou podzemní duši. Pod terénem se prostírá labyrint trojrozměrné časové schránky, jež zaznamenává pět tisíc let rušného blahobytu, brutálního válčení a pozoruhodného náboženského novátorství, jež proměnilo běh lidských dějin. Jeden současný izraelský básník přirovnal Jeruzalém k pozemské Atlantidě, v níž je vše „ponořené a pohroužené“.

Ten postřeh je stejnou měrou básnický i geologický. Pro krajinu kolem Jeruzaléma je určující voda a kámen. V éře dinosaurů byl celý Blízký východ pokryt mělkým mořem. Když pak mořské organismy, které vodstvo obývaly, zahynuly a usadily se na dně, jejich hmota nakonec ztuhla ve vápenec. Každý kvádr proslulého jeruzalémského stavebního materiálu je vlastně zatvrdlým hřbitovem.

Čtyřicet milionů let překrývání a vyzvedávání ve spojení s vytrvalým čárkem vody proudícím po svazích a prosakujícím do podzemí vytvořilo na povrchu hrbolaté kopce Judeje a vespod spleť svět škvír, zlomů a slují. Jedna tato říčka nakonec vyrazila z úbočí strmého kamenitého hřebene a utvořila tajuplně pulzující, avšak spolehlivý pramen. Tento vodní zdroj

sem přitahoval usedlíky už od dob, kdy sousední Egypťané a Mezopotámci někdy před pěti tisíci lety stavěli první města a zapisovali první příběhy.

Dalším lákadlem byl místní kámen s jeho takřka magickými vlastnostmi: ačkoli je při vytěžení měkký, na vzduchu ztuhne a v šikmých paprscích končícího dne získává medový odstín. Kromě lomů místní obyvatelé vykopávali též podzemní chodby k odvádění vody a odpadu. Současně s tím, jak se město nad povrchem zvedalo, též hloubilo terén, zapouštělo do něj nádrže, kladlo základy a vykopávalo hroby.

Nadzemní Jeruzalém během tisíciletí vzkvétal a zmíral a jeho hradby se s kolísáním osudu rozšiřovaly, zmenšovaly i úplně mizely. Podzemní teritorium se však zcela neúprosně rozpínalo. Zemětřesení či vpád útočníků mohly k podzemním břehům zničenonic svrhnout celé čtvrti, ale hlavní nárůst pocházel ze všedního městského počínání: přízemí zaplněné odpadky se měnilo v suterén, někdejší vodní nádrž začala sloužit jako septik.

„Jeruzalém se,“ jak napsal britský autor Colin Thubron, „pozvedá na masakru vlastních staletí, na množství vrstev zkázy a každodenního odpadu. Epochu po epoše se toto město rozrůstá i pohřbívá.“

Stejně jako se ze schránek mořských organismů tvořil vápenec, také sled lidských pokolení utvářel nové vrstvy. Na rozdíl od nedalekého starověkého Jericha však Jeruzalém nepatří mezi opuštěná města, jakými je Blízký východ poset: sídla, jež za sebou zanechala návrší připomínající vrstvené dorty, na kterých je staré úhledně srovnáno pod novým. Neustálá lidská činnost zde stopy minulosti promísila, takže se římský sloup dočkal využití v byzantském kostele a kvádry otesané židovskými kameníky přede dvěma tisíci lety mohou zdobit středověkou mešitu. Jeruzalém je starobylá skládačka, která se uspořádává stále jinak a nově – stejně jako náboženství, která zde vyrašila.

Nedostatek dřeva na holých svazích utvářel i rozrůstající se podzemí. Architekti, kteří neměli po ruce laciné pevné trámův, se záhy naučili překlenout i značné vzdálenosti pomocí kamenných kleneb a kupolí. „Nejhomolovitější město na světě,“ prohlásil cestující reportér Mark Twain, když se tu roku 1867 ocitl s jednou z historicky prvních skupin amerických turistů. „Vypadá, jako by bylo od středu až po obvod zastřešeno obrácenými šálky.“

Podstatná část města proto spočinula na opoře neviditelných oblouků. „Staré indické přísloví říká, že oblouk nikdy nespí,“ podotkl britský archeolog Charles Warren, jenž tu zahájil vykopávky v roce Twainovy návštěvy. „A jelikož je Jeruzalém soustavou oblouků (neboť každý dům tu je vystavěn z klenutých místností), lze tvrdit, že Svaté město nikdy nespí.“

Jeruzalém sedí stále vratčeji na posloupnosti trosek, budovaných oblouk po oblouku, nořících se do kalu a současně se zvolna vršících k nebi.

Už sto šedesát let – od té chvíle, kdy jeden francouzský průzkumník násilím pronikl do starověké židovské hrobky – podněcuje toto podzemní království k nepokojům, hrozí zažehnutím regionální války a udržuje celý svět v napětí.

Stačilo málo a dobrodruzi pátrající po arše úmluvy mohli roku 1911 uvrhnout do chaosu dvě velké říše. O šedesát let později zcela shodný důvod otřásl Blízkým východem. Když pak jeruzalémský primátor v roce 1996 zpřístupnil nový východ z tunelu podél Západní zdi, přišlo o život přes dvě stě lidí. Pět let nato způsobil zarputilý spor o vládu nad jeruzalémským podzemním teritoriem zhroucení mírových rozhovorů mezi Palestinci a Izraelci.

Slovy amerického historika Jamese Carrola, Jeruzalém „rozštěpuje v lidském srdci žár, prudkou horečku fanatismu a upřímné víry, jež jsou zapsány do DNA západní civilizace“. Bádání, jež už více než jedno a půl století probíhá pod jeho ulicemi, sehrálo klíčovou roli ve zrodu současného konfliktního města.

Tato kniha zachycuje honbu za minulostí Svatého města, provozovanou zvláštní pestrá směsicí lovců pokladů, učených duchovních, náboženských extremistů i světských archeologů. Hledali přitom mnohé: archu úmluvy, palác krále Davida i poklad krále Šalomouna, ale též všední starověké pozůstatky, jež by něco prozradily o tehdejších každodenním životě. Svou činností napomohli rozmachu sionismu, zrodu Státu Izrael a podrytí snah o zajištění míru mezi dvěma znesvářenými národy. Vykopávky hledající minulost neustále mění i jeruzalémskou budoucnost.

Přestože však touha po vykopávkách podnítila násilí a boje, možná též paradoxně nabídne i způsob, jak rozptýlit to zaryté kmenové zášti, jež už tak dlouho brání pozemskému městu v nadějích na nebeskou harmonii.

Twain a Warren náleželi k předvoji poutníků nového typu v nejstarším turistickém městě na světě. Jeruzalém sice leží mimo významné obchodní cesty a postrádá úrodné zázemí, nicméně odedávna vítá zbožné věřící, dychtící pomodlit se v tisícovkách místních svatyní a hrobek, kteří potřebují nasytit, ubytovat a koupit si něco na památku. Hlavním zdrojem obživy v Jeruzalémě byla a je víra.

V té době, kdy místními ulicemi za zvuku lyr, kastanět, činelů a bubínků tančící král údajně dopravil pozlacenou archu s desaterem příkázání, už město existovalo tisíc let. Podle biblického vyprávění Davidův smělý čin poskytl hlavní cennost pro Chrám – později rozbořený, obnovený a podruhé rozbořený –, jenž korunoval městskou akropoli a lákal prosebníky zdaleka i z blízka.

Zhruba dvanáct století poté římská císařovna Helena vyhlásila, že nalezla skalisko, na němž byl ukřižován Ježíš, kříž, na němž Spasitel visel, a hrob, do něhož byl uložen. Těmito objevy – učiněnými půl kilometru od Chrámové hory – se příslušná lokalita proměnila v nejsvětější místo křesťanstva. Skoro čtyři sta let nato muslimský chalífa nařídil vybudovat na jiném skalisku – tentokrát na rozbořené městské akropoli – jiný skvostný chrám, aby tak vyznačil místo, odkud se údajně vznesl k nebi prorok Muhammad. A své kouzlo prokázala i pouhá vzpomínka na svaté místo; Židé do města odedávna přicházejí naříkat nad zaniklým Chrámem, který kdysi stával na témže svatém prostranství.

Poutníci směřující do Jeruzaléma přicházeli ze všech koutů světa a přinášeli si s sebou rozmanité jazyky a tradice, nicméně až do 19. století takřka všichni sledovali stejný cíl: pomodlit se na místě považovaném za živoucí spojnici s Bohem. Západní návštěvníci jako Twain a Warren byli jiní. Jejich cílem už nebyla modlitba, nýbrž nalezení zaslého Jeruzaléma – a tato jejich uctivá pouť měla pronikavě a mnohdy i násilně poznamenat budoucnost města.

Očarování schopností Jeruzaléma „roznítit v lidském srdci žár“ snadno zapomínáme, že Západ na toto pozemské město na více než pět set let takřka zapomněl. Tento stav započal poté, co arabští válečníci v roce 1291 vyhnali z Jeruzalémského království poslední evropské křižáky – pestrou směsicí feudálních rytířů, dobrodruhů a zbožných křesťanských poutníků – a ukončili tím takřka dvě stě let jejich nadvlády ve Svaté zemi.

Od té chvíle se dlouhá pouť na východ, nutně náročná a drahá, stala též nebezpečnější. Politické zvraty a vzpomínky Arabů na brutalitu křižáků způsobovaly, že vyjma několika mnichů a dobrodruhů byli západoevropští křesťané v Jeruzalémě vzácností. Středověcí kartografové ho sice nadále umisťovali do středu světa, avšak v Evropě začalo skutečné hmotné město ustupovat ve prospěch metafory lidské touhy po splnutí nebe a země.

Koncem roku 1516 osmanské pušky a děla triumfovaly nad šavlemi a kopími arabské kavalerie a Jeruzalém se včlenil do rychle se rozpínajícího impéria, jemuž z Istanbulu vládli turecky mluvící muslimové. Necelý rok nato

vedl katolický mnich ve vzdáleném německém městě do chodu události, jež vyústily v protestantskou reformaci.

Vítězství Osmanů i Lutherova vzpoura proti katolické církvi podstatně přispěly k tomu, že se Jeruzalém pro západní smýšlení měnil z města v pouhý symbol. Osmané strávili následující století bojem s katolickým Španělskem a jeho spojenci o nadvládu nad Středozemním mořem, což přerušilo poutní trasy. A mezi protestanty, jejichž počet neustále rostl, vyšly náboženské pouti (stejně jako ostatky a odpustky) rychle z módy.

„Vyhlasme na Sijónu slovo Boží,“ prohlásil anglický puritán William Bradford, když roku 1620 vystupoval z lodi *Mayflower*. Nepřistál však v Palestině, nýbrž na severoamerickém pobřeží. „Jeruzalém byl, Nová Anglie jest,“ vyjádřil to výstižně reverend Samuel Wakeman v roce 1685. Namísto dobývání Starého světa protestanti usilovali o zbudování Nového Jeruzaléma v Novém světě. Na severoamerických mapách bujně rašila místa nazvaná Zion, Mount Zion či Jerusalem.

Slovy historika: „Puritáni neměli důvod navštěvovat Svatou zemi; vzali si Palestinu s sebou.“

Týž nedostatek zápalu pro reálně stojící osmanské město vládl mezi evropskými Židy. Talmud sice židovský lid vyzýval, ať nezapomíná na Jeruzalém, avšak až do 19. století sem přijížděl málokdo, natož aby se tu chtěl usadit. Když křesťanští panovníci Ferdinand a Isabela v roce 1492 vyhnali Židy ze Španělska, přestěhovalo se jich do kypícího Říma či Istanbulu daleko víc než do odlehklého Svatého města. Dokonce i menší Safed na sever od Jeruzaléma přilákal více židovských učenců než Jeruzalém.

Západní okouzlení Jeruzalémem procitlo až v roce 1831, když pokrokový režim v Egyptě nakrátko dobyl Jeruzalém z osmanských rukou. Noví vládcové rozvolnili omezení platná pro nemuslimy a zvali k návštěvě zahraniční Židy a křesťany včetně protestantských misionářů. Britská vláda z obav ze sílícího ruského vlivu v regionu tohoto uvolnění využila a roku 1838 v Jeruzalémě jmenovala prvního konzula cizí mocnosti. Téhož roku do města z Nové Anglie dorazil teolog a filolog Edward Robinson. „Poslušen pobídky shůry“ se snažil skloubit Písmo s vědou a často je označován za zakladatele biblické archeologie.

Robinsonovým novátorským cílem bylo zmapovat biblický Jeruzalém, přičemž mu Písmo svaté mělo sloužit za průvodce a dalekohled s kompasem za průzkumnické nástroje. Brodil se podzemními tunely a zkoumal vyčnívající kameny podél místa, jež Židé označovali za Chrámovou horu a muslimové

za Vznešenou svatyni. „Nepochybně tu nacházíme pozůstatky židovského starověku, sestávající z podstatné části západní zdi starověkého chrámového okrsku,“ napsal.

Jeho domněnky roznítily fantazii dalších západních návštěvníků. Robinsonův pobyt se časově kryl s obdobím evangelického oživení ve Velké Británii, Kanadě a USA, označovaným za „druhé velké probuzení“ a vedeným vírou, že se Ježíš záhy navrátí. Miliony křesťanů strhlo zbožné zanícení, jež v Jeruzalémě spatřovalo hlavní dějiště nadcházejícího dramatu konce světa; mnozí přitom věřili, že spouštěčem bude stěhování Židů na biblické území.

Z pohledu těchto protestantských evangelikálů byli Židé nutnými nástroji vykoupení. Tento názor se přitom neodlučně pojil se zarytým antisemitismem: ihned po návratu do dávné vlasti Židé odvrhnou své zastaralé a scestné představy, přijmou Ježíše za Spasitele a uvedou do chodu kola posledního soudu. Sedmý hrabě ze Shaftesbury a přední britský evangelikál Anthony Ashley Cooper podle výkladu Barbary Tuchmanové nepovažoval Židy „za národ, nýbrž za hromadný blud“ čekající na nápravu. V červenci 1840 napsal, že se „vše zdá zralé pro jejich návrat do Palestiny“.

Čtvrt roku nato britské loďstvo ostřelovalo středomořské pobřeží a vyhnalo Egypťany z oblasti. Osmanský sultán následně Evropanům povolil otevřít v Jeruzalémě konzuláty podporující silící proud návštěvníků a poutníků z těchto zemí. Rusko, Velká Británie a Prusko v témže období pohltily množství afrických a asijských národů a teritorií. Osmanská území představovala nejvýše ceněnou koloniální trofej 19. století – a v jejich středu ležel Jeruzalém.

Současně s tímto náboženským a politickým vývojem Evropu a Severní Ameriku zachvacovaly radikální vědecké názory. Téhož měsíce, kdy Egypťané dobyli Jeruzalém, se mladý přírodovědec Charles Darwin vypravil na palubě *HMS Beagle* na cestu kolem světa. S sebou si vzal první svazek spisu britského geologa Charlese Lyella, zpochybňujícího biblické tvrzení, že svět je starý šest tisíc let a Noemova potopa pokryla celou planetu. Na základě své lodní výpravy Darwin zformuloval teorii biologické evoluce, jež byla s biblickým líčením počátků lidstva neslučitelná.

Nahlodávat dlouho nezpochybňovaná mínění začal též nový vědecký obor: archeologie. Při vykopávkách na Blízkém východě byly odhaleny starověké civilizace, u nichž se zdálo, že předcházejí biblickým patriarchům, a podařilo se rozluštit a přeložit hliněné tabulky se známými příběhy, například o potopě světa. To vše vybízelo ke kacírskému dojmu, že autoři bible opisovali ze

starších pramenů. Zbožní a konzervativní učenci, jako byl Robinson, však hodlali vědeckých nástrojů využít k potírání náboženské skepse amerických a evropských akademiků, která se rychle šířila i u laické veřejnosti.

V polovině 19. století křesťanský misionář ze státu Virginia slyšel „jeruzalémské obyvatele vyprávět o podivuhodných podzemních průchodech, štolách a síních“. Jakýsi osmanský úředník mu vysvětlil, že „starověký Jeruzalém byl zbudován několik vrstev pod povrchem nynějšího města a bylo by zajímavé probádat skvostné podzemní pozůstatky krásných paláců krále Davida, Šalomouna a různých dalších panovníků dřívějších dob – jen kdyby si k nim bylo možné zjednat přístup“.

Nález těchto pozůstatků by se ovšem neomezoval na potvrzení biblických zpráv a zadržení náporu pochybností o bibli; objevitel by si díky nim též mohl zajistit bohatství a slávu. Ze starobylých textů a neumlkajících legend vyplývalo, že se v hlubinách Jeruzaléma nadále skrývají hromady zlata, stříbra a drahých kamenů – včetně archy úmluvy a dalších proslulých předmětů. Tyto dva navzájem provázané sny o duchovně významných objevech, jež současně přinesou hmotné bohatství, živí jeruzalémské vykopávky až do 21. století.

První oficiální archeologická výprava dorazila do Jeruzaléma až na podzim 1863, několik měsíců po Robinsonově smrti. Vykopávky vedené bývalým důstojníkem francouzského dělostřelectva, senátorem a věřícím katolíkem vyvolaly celosvětovou senzaci a mezinárodní skandál. Jeho vzor následovali Britové, Němci, Rusové i Američané. Rozeběhl se závod o odkrytí biblického Jeruzaléma; Svaté město se z pietní metafory proměnilo ve fascinující cíl, jenž slibuje dobrodružství duchovní i pozemské.

„Žádné místo netoužím spatřit tolik jako Jeruzalém,“ sdělil Lincoln své ženě rok poté, co ve městě proběhly první vykopávky, a jen několik okamžiků předtím, než ho na Velký pátek 1865 smrtelně ranil výstřel atentátníka.

První pohled na město, který by Lincoln při vytoužené cestě zažil, často srazil na kolena i cyniky a skeptiky. „Vskutku to byl Jeruzalém,“ líčil irský spisovatel Eliot Warburton v 19. století okamžik, kdy poprvé uviděl vzdálené kupole a věže. „A i kdyby před námi Svaté město stálo v nejskvostnějších dnech krásy a slávy, nemohlo by vyvolat hlubší pohnutí a nemohli bychom na ně zírat uchváceněji či s prudším zájmem.“

Za branou však návštěvníky přivítalo bludiště spleť uliček, strmých

schodišť a hrbolaté dlažby, na níž se pach česneku a koření mísil s ostrým zápachem zvířecích i lidských exkrementů – a to vše obepínaly hradby vytyčující plochu odpovídající pouhé čtvrtině newyorského Central Parku. Jeruzalém byl v podstatě středověké arabské město; k sídlu židovských proroků a k palácům, jak je líčil výklad v nedělní škole, měl daleko.

Po nadšené extázi tak nevyhnutelně následovalo zklamání či přímo zhnušení. „Jak je to celé falešné!“ zvolal při své návštěvě v roce 1850 francouzský romanopisec Gustave Flaubert. „Jak primitivně pomalované, jak lacině vyhlížející, jak nablýskané, připravené k využívání, k propagandě a k nabízení zboží! Svaté město tří náboženství zahnívá nudou, skleslostí a zanedbaností.“

Šedm let nato zklamany Herman Melville shledal, že „celé to město je šedé a hledí na tebe jak studené šedé oko chladného starce“. Deset let poté popsal Mark Twain pocit hraničící s pohrdáním, když svůj dojem shrnul slovy: „Cáry, chudoba a špína.“ „Jeruzalém je truchlivý, úporný a bez života.“ Ač ve své době patřil k nejprogresivněji smýšlejícím Američanům, obyvatelstvo Svaté země odsoudil coby „tupé, zpustlé, pověřivé, špinavé, zavšivené, zlodějské pobudy“ a pamětihodně dodal: „Kristus tu byl jedinkrát a nikdy víc.“

V těchto tvrdých soudech z per bystrých autorů se odráží cosi podstatnějšího než jen odpor k prašnému městu, v němž nefunguje kanalizace, publiční osvětlení ani noční život. Neodpustitelný hřích Jeruzaléma spočíval v tom, že nedokázal plnit přidělenou bájnou roli svatého sídla moudrých králů, asketických proroků a kněží v dlouhých rouchách věnujících se zvířecím obětem. Rozhodně nepůsobil dojmem vhodného dějiště Spasitelova druhého příchodu či posledního soudu.

V cestovním průvodci z roku 1876 se německý nakladatel Karl Baedeker pokusil turisty na toto nevyhnutelné zklamání připravit. „Zprvu se zdá, že ze starověkého města hor Sijón a Mórija, z proslulé metropole židovské říše nezbylo mnoho; a vskutku z něj v úzkých, křivolakých, špatně vydlážděných a špinavých uličkách novodobého města objevíme pramálo.“

Zvláštním důsledkem tohoto mínění bylo, že se skutečné město jevílo jako překážka náboženské inspirace, a ne jako její zdroj. Zatímco dřívější tradiční poutníci se obraceli k živoucímu městu, plnému starobylých svatoctánků, noví evropští a američtí příchozí se zajímali hlavně o věci již mrtvé a pohřbené. Pohled, který se nabízel na povrchu, Melvilla odpuzoval, lákaly ho však „vrstvy měst pohřbených pod nynějším Jeruzalémem“. Baedeker objasňoval, že „jedině trpělivé pronikání pod moderní příkrov odpadků

a prohnílosti, jež obestírají svatá místa“, cestovatelům umožní dospět ke „starověkému Jeruzalému“.

Cílem typického evropského turisty koneckonců nebylo navštívit reálné osmanské sídlo, arabsky zvané al-Kuds čili „Svaté“, nýbrž (slovy historika Isama Nasara) nalézt „nadčasové místo, na němž se vzdor uplynulým staletím nadále odehrávají události biblické minulosti“ – „jako by cesta do tohoto města byla cestou do minulosti“. Vše na povrchu proto bylo možné zahrhnout coby padělek a dlouhodobé obyvatele města – muslimy, křesťany i Židy – smést stranou coby moderní vetřelce.

Twain si pro matku nechal do bible hebrejským písmem vepsat slovo „Jeruzalém“, avšak nikdy se sem už nevrátil. Současné město nestálo za druhou návštěvu, zatímco město Písma je věčné. Pokud – jak psal Baedeker – není možné „proslulou metropoli židovské říše“ nalézt ve „špinavých uličkách moderního města“, pak ji možná lze nalézt pod nimi.

I. ČÁST

„Víte, je to takhle. Vlastní tu půdu, obyčejnou půdu, a skutečně vlastní pouze ji; ale byli to naši lidé, naši Židé a křesťané, kteří ji učinili svatou, a nepřísluší jim proto ji špinit. Je to hanba a neměli bychom to ani na okamžik snášet. Musíme proti nim vytáhnout a tu půdu jim vzít.“

– Mark Twain, *Tom Sawyer na cestách*

✦ JERUZALÉM ✦

Hrobka
králů



0 m 500 m

Damašská brána

Jaffská brána

CHRÁMOVÁ HORA /
VZNEŠENÁ SVATYNĚ

Chvilkové poblouznění

*Ke Svaté zemi proto nebudeme postupovat třímající meč,
nýbrž s biblí a perem v ruce.*

– Ernest Vinet

Průzračného rána 8. prosince 1863 šestapadesátiletý evropský elegant nervózně postával a pokuřoval na ohromném zapuštěném nádvoří naproti největší jeruzalémské hrobce. Louis Félicien Joseph Caignart de Saulcy ve vestičce na míru, v košili s vysokým límcem a v hedvábné kravatě působil dojmem, jako by právě vyšel z pařížské kolonády nebo odněkud z dvorského soaré.

Francouzský senátor a blízký přítel císaře Napoleona III. úzkostlivě čekal na zprávu o zásadním objevu, o němž byl přesvědčen, že pohne světem a přinese bývalému vojákovi z provinčního města bohatství i slávu.

Když z úzkého hranatého otvoru, vedoucího dovnitř hrobu, vylezl prachem pokrytý pomocník, de Saulcymu bylo okamžitě jasné, že přináší dobré zprávy. „Neporušený sarkofág! A nápis!“ rozrušeně hlásil pomocník, ale snažil se nemluvit zbytečně nahlas, aby neupoutal pozornost arabských dělníků, odpočívajících o kus dál. „Tohle je nejkrásnější klenot ve vaší koruně!“

Ten den ráno, zatímco de Saulcy ještě spal uvnitř městských hradeb, arabský dělník, jehož jméno historie zaznamenala jako Antoun Abou-Saouin, zkoumal nejhlubší část dávných katakomb. Vysledoval ve skále rýhu, z níž se vyklubal obrys skrytých dveří. Jeden člen vykopávkového týmu se přes olivové háje rozeběhl do města, aby de Saulcyho v hotelové posteli probudil s úchvatnou zprávou. V místnosti zaplněné bednami se starověkou keramikou a skleněnými nádobami se senátor rychle, avšak pečlivě oblékl a křivoláky uličkami chvátal k Damašské bráně.

Hbitě prošel portálem se střílnami a po prašné stezce se ubíral k širokým sešlapaným kamenným schodům, které jeho dělníci odkryli během předchozího týdne. Vedly na náměstí vyhloubené ve skále, plochou odpovídající dvěma tenisovým kurtům. Na jedné straně se nad prázdným prostorem tyčila otlučená, avšak půvabná arkáda a tonula ve zlatistém ranním svitu, jemně ozdobena pečlivě vytesanými vinnými hrozný a věnci. Jediným vchodem do

hrobky byla dvířka po levé straně arkády. Někdy ve starověku byla pomocí důvtipného systému závaží zavalena ohromným balvanem.

I ve městě posetém hroby byl tento náhrobní komplex nejvelkolepější. Řecký zeměpisec ze 2. století n. l. jej ocenil jakožto nejkrásnější hrobku na světě hned po Mausolově hrobce, památníku ve východní Anatolii, jenž byl řazen mezi sedm divů antického světa a odkázal nám termín „mauzoleum“. Nejpozději od středověku byla tato jeruzalémská lokalita uctívána jakožto Hrobka králů, i když se vedly spory o to, kterých králů.

Francouzský senátor byl přesvědčen, že záhadu vyřeší.

Při vstupu na nádvoří de Saulcy nasadil nonšalantní výraz. V přítomnosti arabského majitele i místních dělníků nechtěl vyvolat podezření. Kdyby se o objevu někdo dozvěděl, mohlo by to způsobit nevídané komplikace; majitel pozemku by nepochybně požadoval třetinu pokladu, na kterou měl podle místních zvyklostí nárok. Francouz proto nedbale popocházel a pokuřoval, zatímco se tři francouzští členové týmu odebrali pod zem a pomocí železných kleští vypáchili dveře, jež odhalil Abou-Saouin.

De Saulcy byl štíhlý; vysoké čelo mu rámovaly dozadu sčesané šedivější vlasy a měl pěstěnou bradku. Když se z hrobky vynořil asistent se zprávou, že pohřební komora je přístupná, zachoval klid a nedbale popošel ke vchodu, načež se shýbl a proklouzl úzkým vchodem. Jakmile zmizel z dohledu, hbitě se prosmýkl labyrintem místností vytesaných ve skále a asistent se mu hnal v patách.

Tmavý labyrint byl lemován prostornými výklenky na zesnulé v rubáši a menšími trojúhelníkovými nikami, v nichž kdysi stály blikající olejové lampičky. Podlaha byla posetá kamennými úlomky, pozůstatky po arabských, osmanských, britských a francouzských vykrádačích hrobů, kteří tu při hledání pokladu rozbíjeli kamenné rakve. Senátor, ztěžka oddychující po chvatné chuzi zatuchlými chodbami, prošel nově otevřeným vstupem. Ten vedl do nahrubo vytesaného hranatého prostoru, jemuž vévodila bledá vápencová rakev.

„Konečně jsme objevili pohřební komoru,“ napsal později. „Jaké štěstí!“

K té hrobce ho přivedlo cizí úmrtí. Coby důstojník ze severovýchodních Mét vystudoval de Saulcy ženijní techniku a nakonec byl přeložen do Paříže, kde se ujal funkce kurátora francouzského dělostřeleckého muzea. Díky tomu měl dostatek času na svou numizmatickou vášeň – která ho přivedla k archeologii a k dějinám Svaté země.

Když jeho mladá žena roku 1850 nečekaně zemřela, odjel z Paříže, podnikl okružní cestu po východním Středomoří a zaobíral se starověkem. „Vědě ničím nepřispěje, pokud bychom se znovu ubírali po známých cestách, již prošlapaných tisícovkami turistů,“ napsal na podzim téhož roku příteli při odjezdu z Paříže. „K upevnění mé vůle postačovalo tajemství a nebezpečí a já se rozhodl okamžitě směřovat do Jeruzaléma.“

Během první návštěvy Palestiny de Saulcy probádal chodby v Hrobce králů a objevil v nich několik úlomků víka sarkofágu, které daroval Louvru. V následujících letech v amatérském badateli sílila jistota, že v sobě tato podzemní říše skrývá poslední útočiště prvních panovníků Judeje včetně krále Davida a jeho syna Šalomouna. Obecně se mělo za to, že žili asi před třemi tisíci lety.

V bibli je izraelitský vůdce David představen jako dobyvatel Jeruzaléma ovládaného Jebúsejci. David sjednotil judské kmeny na jihu s izraelskými na severu a učinil Jeruzalém ležící na severní hranici Judeje hlavním městem. Následně Šalomoun vybudoval krátkodechou, ale mocnou říši, jež do města soustředila ohromné bohatství a přilákala význačné návštěvníky včetně královny ze Sáby.

Srdcem města byl složitě vyzdobený Chrám, vybudovaný řemeslníky povolanými z ciziny, aby hostil archu úmluvy. Když byli tito první králové uloženi k věčnému odpočinku, stalo se to podle Písma uvnitř „Města Davidova“ – tedy, jak lze odhadovat, uvnitř jeruzalémských hradeb. Příslušné místo se podle všeho dochovalo minimálně do 1. století n. l. „Bratři Izraelité,“ prohlásil podle svědectví křesťanského Nového zákona Ježíšův apoštol Petr, „s jistotou vám mohu říci, že patriarcha David byl pohřben a jeho hrob tu je dodnes.“

Po tisíciletí kolovaly legendy o nepředstavitelných pokladech, jež jsou v hrobkách uloženy. Již v době raného křesťanství psal židovský letopisec Flavius Josephus o „velkolepém a ohromném bohatství“, pohřbeném společně se Šalomounem. Když bylo město o několik staletí dříve obléháno řeckým vojskem, judský velekněz podle Josephovy zprávy vynesl z jednoho jediného sálu hrobky tři tisíce talentů – vpravdě královské výkupné –, aby útočníci odešli.

Podle Josepha též Herodes Veliký, který v Judeji vládl generaci před Ježíšem, zoufale potřeboval peníze na obnovu jeruzalémského Chrámu, a tak „otevřel jinou místnost a odnesl z ní ohromné množství peněz“. Rakví svých předchůdců se však král nedotkl, „neboť jejich těla byla pod zemí pohřbena tak zručně, že se neukázala ani těm, kdo do jejich památníků vešli“.

S historkami o bájném bohatství šly ruku v ruce příběhy o Boží pomstě. Jinde Josephus vypráví, že když se dva Herodovi vykradači hrobů přiblížili k rakvím, zabil je „proti nim šlehající plamen“. Příběh toho druhu byl ve středověku oblíbený. Jeden křesťanský duchovní si na opravu jedné poškozené stavby ve městě najal dva židovské dělníky, kteří náhodou připadli na tajnou chodbu vedoucí do síně s mramorovými sloupy, kde na stole ležela zlatá koruna a žezlo. Když se kolem nich zvedla vichřice a ohlušující hlasy, uprchli a zařekli se, že se tam nikdy nevrátí.

De Saulcy naopak dobrých dvanáct let dychtil, aby mohl Hrobku králů probádat důkladněji. Navenek bylo jeho cílem vyvrátit teorii amerického biblického badatele Edwarda Robinsona, který tvrdil, že vůdci staré Judeje jsou pohřbeni na opačné straně města, na vrchu nazývaném hora Sijón. De Saulcyho soukromou vášní bylo nalézt ztracený Šalomounův poklad. Scházely mu však konexe a finance, jež takto ambiciózní projekt vyžadoval, a musel proto čekat.

Štěstí se na něj usmálo, když se seznámil a oženil s dcerou francouzského diplomata, která zároveň byla blízkou přítelkyní císařovny Evženie. Tím se vyšvihl do centra znovuuustaveného francouzského dvora – a brzy trávil celé hodiny diskusemi o římské říši s císařovniným manželem Napoleonem III., synovcem Napoleona Bonaparta, jenž byl zájmem o Caesara posedlý. De Saulcy francouzského panovníka doprovázel na cestách, jež je zavedly až na Island, a přemluvil ho k podpoře vykopávek na francouzském území, které měly propojit slávu římské minulosti se současným režimem.

V roce 1859 – téhož roku, kdy Darwin anglicky vydal spis *O původu druhů* – císař jmenoval de Saulcyho senátorem a za další tři roky ho učinil rytířem Čestné legie. Ve stejném roce císař v de Saulcyho doprovodu navštívil u Paříže bojiště rozhodující bitvy mezi Římany a Galy; Napoleon III. přikázal, aby tuto událost připomínal rozsáhlý památník, a osobně očistil římskou vázu ze zlata a stříbra, jež tu byla krátce předtím nalezena. Ve Francii – stejně jako následně ve Svaté zemi – se archeologie proplétala s politikou.

Nově vydobytý vliv de Saulcy využil k uspořádání expedice na Blízký východ, jež zahrnovala vojenského kartografa, zručného fotografa a několik významných francouzských badatelů. S „oceněním císaře“ byla mise financována z rozpočtu ministerstva veřejné osvěty částkou 20 000 franků, což je v dnešních cenách zhruba ekvivalent 100 000 dolarů. Byla to takřka čtvrtina ročního rozpočtu ministerstva.

Osmanská říše počínaje 16. stoletím přiřkla Francii – především ve snaze

pohněvat své španělské a italské nepřátele – úlohu protektora křesťanských svatých míst ve Svaté zemi. Francouzské vyslanectví v říšském hlavním městě Istanbulu – jak se po dobytí Osmany nazývala někdejší byzantská metropole Konstantinopol – si od sultána Abdulazíze opatřilo písemný souhlas s tím, aby de Saulcy mohl provádět vykopávky. Byla to první oficiální povolenka vykopávek v Jeruzalémě a udělil ji muž, jehož tituly zahrnovaly i císaře římské říše.

Když nyní de Saulcy stanul v matném světle svíček přidržovaných asistentem, rozhlížel se po pohřební komoře a lapal po dechu. Na boku kamenné rakve viděl vytesané dva nápisy. Rychle si písmena, jež působila hebrejsky, okopíroval do zápisníku a ohromeně si uvědomil, že se tu jedno slovo – totiž *melek*, starověké označení krále – opakuje dvakrát. „Vší silou jsem se držel naděje, že před sebou mám hrobku krále Judeje,“ vzpomínal.

Když zvedl oči od zápisníku, povšiml si, že víko sarkofágu zůstalo hrbolatě přilepené hmotou připomínající antický tmel. Najít ve Svaté zemi nevyrabovanou rakev byla vzácnost. De Saulcy vycouval ze síně a při výstupu na nádvoří pojal plán. Jeho bezprostředním cílem bylo přesvědčit k odchodu arabského majitele pozemku, který o nález stále neměl tušení, a moci tak historický objev dokončit bez jeho vměšování.

Požádal majitele, aby osobně zanesl dvěma jeho kolegům zprávu do ohrazeného města. Francouzsky napsaný vzkaz, kterému posel nerozuměl, adresáty žádal, aby se co nejrychleji dostavili k Hrobu. Spolu se vzkazem odevzdal potěšenému majiteli pětifrankovou minci s portrétem císaře. Tím měl zaručenu nejméně půlhodinu, během níž mohl se spolupracovníky nerušeně zkoumat obsah sarkofágu.

Aby měl jistotu, že mu v jeho počínání nebude nikdo bránit, předal kartografovi týmu, kapitánu Charlesi Gelisovi, kapesní pistoli a přikázal mu, ať po prvním vetřelci střílí. „Bylo to chvilkové poblouznění,“ přiznal později. Gelis se zasmál, nicméně pistoli zastrčil do kapsy kabátu – načež spěchali zpátky do pohřební komory, v jejímž parném a vlhkém ovzduší se nyní tísnilo nějakých dvanáct lidí.

Muži po straně sarkofágu navršili dříví a žoky sena, uvolnili víko kapesními noži a „bez jediného škrábnutí“ překlopili těžké kamenné víko na tento podklad. Uvnitř rakve ležela „dobře zachovaná kostra, hlavou spočívající na polštáři“. Lebka se propadla do sebe a kosti nohou „v důsledku rozkladu svalstva“ přepadly na bok. Ukázalo se, že mrtvola patří drobné, asi 160 centimetrů vysoké ženě.

De Saulcy dal Gelisovi pokyn pokusit se vyzdvihnout ostatky hlavy. „Jemně, jak to jen šlo, vsunul ruce pod lebku – načež se vše okamžitě z bortilo a jako kouzlem zmizelo, takže na dně rakve zbýval jen dlouhý pás nahnědlé hlíny, promísené s odštěpkou kostí.“ Před očima přítomných se „všechno ostatní v okamžení vytratilo“.

Francouzský badatel byl zoufalý. „A to bylo vše! Ani jediný šperk, ani prsten, ani náramek,“ napsal. „Nic, vůbec nic.“

A tehdy si povšiml zlata – byť ne v tom tvaru či množství, jež by se mu zamlouvaly. Na dně rakve ležely tisíce tenounkých zkroucených zlatých vláken, nejspíš coby součást zlaté stuhy, lemující rubáš vyrobený z hrubé lněné látky, „z níž se zachovalo několik oček na úlomku ploché kosti“. Přikázal spolupracovníkům shromáždit ta vlákna i všechny lidské ostatky – v zásadě tvořené hnědou hlínou ve spodní polovině rakve – pro podrobnější studium ve Francii.

Poté vyslal asistenta s úkolem přivést ke hrobu francouzského konzula Edmonda de Barrèra, aby potvrdil „význam mého objevu“. Než se však konzul kolem poledního dostavil, „shromáždili se tam všichni“. Vzдор senátorovým snahám udržet tajemství se zpráva o nálezu rozšířila po městě rychlostí požáru. Do hodiny „o něm věděl celý Jeruzalém“. Francouz proto zaslal zprávu osmanskému guvernérovi města, o objevu ho informoval a panovačně mu sděloval, že si „svůj sarkofág“ hodlá „odvézt do Paříže“.

Barrère sestoupil do komory, aby si nález prohlédl. Po této inspekci de Saulcy přikázal hrobku uzavřít a konzul se vrátil do své kanceláře, aby objev stvrdil místopřísežným prohlášením. Den nato se všech deset francouzských členů týmu shromáždilo na konzulátu, aby výsledný dokument – první oficiální archeologické hlášení v Jeruzalémě – podepsali.

De Saulcyho krátká expedice sice neobjevila poklad, avšak podnítila náboženskou revoltu, jež se záhy proměnila v mediální bouři, dosahující až do Severní Ameriky. Tento rozruch spustil v Evropě závody v odhalování biblických tajemství, skrytých pod Svatým městem.

V šedesátých letech 19. století představovala archeologie novou disciplínu a neměla daleko ke svému mnohem staršímu předchůdci, vykrádání hrobek. Kopání pokladů představovalo v osmanské oblasti známé pod označením Palestina již dlouho samostatnou profesi. V tvrdé, vzdorující zemi, kde zvířata i rostliny vyžadovaly bedlivou péči, nabízela pohřbená minulost lákavě rychlou a lukrativní sklizeň.

„Někteří lidé stráví skoro celý život hledáním *kunúz*, skrytých pokladů,“ napsala anglická cestovatelka Mary Eliza Rogersová rok před de Saulcyho expedicí. „Z některých se stanou maniaci, opustí rodiny, a přestože jsou často tak chudí, že žebrají od domu k domu a od vesnice k vesnici, považují se za bohaté.“ Narazila též na věštky pokladů, mnohdy ženy, jimž se přisuzovala schopnost vidět, co leží skryto pod zemí. Obvykle však tyto aktivity probíhaly na odlehlých místech nebo pod příkrovem tmy.

Pohled na to, jak povýšenecký křesťan a cizinec za jasného dne vniká do uctívané hrobky, pobouřil jeruzalémskou židovskou komunitu, tvořící zhruba polovinu z necelých dvaceti tisíc obyvatel města. Devatenáctého listopadu – tři týdny před nálezem sarkofágu a téhož dne, kdy Lincoln pronesl gettysburský projev – místní hebrejské noviny *Ha'lebanon* přinesly zprávu o de Saulcyho počátečním prohledávání hrobky: „Tento měsíc se do Jeruzaléma dostavil významný Francouz de Saulcy se sultánovým přípisem, který mu umožňoval kopat, kdekoli se mu zachce, a vzít si, cokoli najde, přičemž se mu nikdo nemůže vzepřít.“ Článek si stěžoval, že de Saulcy „nectil důstojnost ostatků. Vyzdvihl je a zahodil. Byly mu zcela lhostejné. Celou jeskyni vyklidil a nic v ní neponechal.“

Pobouření překračovalo hranice vyznání. „Tato zlotřilost rozzlobila i muslimy, neboť ctí mrtvé stejně jako Židé a židovské hřbitovy jsou pro ně svaté,“ uvádělo se ve zprávě. Několik arabských rodin mělo další důvod k hněvu: nárokovaly si vlastnictví části pozemku a požadovaly odměnu. Když jeden muž de Saulcyho konfrontoval a požadoval za pokračování prací úhradu tisíce piastrů, dotčený senátor mu místo toho nabídl „sto ran mojí vycházkovou holí“.

Odpovídalo to jeho povaze. Jeden dobový badatel se vyjádřil, že de Saulcy žije „v ovzduší neustálého sporu“. Navíc se senátor vysmíval židovským obyvatelům města coby „nejlenivější populaci na zeměkouli“, která se každodenně schází ve skupinkách a sleduje vykopávky shora. Pozorovali, jak jeho dělníci vyhazují na nádvoří koše kostí. De Saulcy se hájil, že se napros-to nejedná o židovské ostatky, nýbrž o mrtvolky římských vojáků, jež prošly dílčí kremací. Rozrušení přihlížejících to neuklidnilo.

„Za žádnou cenu jsem nechtěl, aby mi ve výzkumu něco bránilo, a tak jsem po dohodě s majiteli pozemku zakázal vstup všem: křesťanům, muslimům i Židům,“ napsal. Dvojice zuřivě vyhlížejících Súdanců, kteří střežili nejsvětější muslimské místo ve městě, Vznešenou svatyni – Židy označovanou za Chrámovou horu –, dostala úkol zabránit ve vstupu každému, kdo nemá de Saulcyho povolení.

Silící odpor proti francouzským vykopávkám uvrhl guvernéra Mehmeda Churšída do dilematu. Jeruzalém byl sice středně velké město bez hospodářského významu, avšak stával se jednou z nejcitlivějších výsep říše. Churšída osobně jmenoval sultán Abdulazíz, vladař impéria, jež dosahovalo od Jaderského moře po Perský záliv. Funkci jeruzalémského paši neboli guvernéra zastával tento zkušený diplomat teprve půl roku.

Jeho hlavním úkolem bylo zachovat ve městě rozpolceném mezi tři hlavní náboženská společenství klid a mír, zvláště pak zachovat ohleduplnost mezi neukázněnými křesťanskými sektami. Druhým a stále důležitějším cílem bylo zachovat přátelské vztahy s evropskými zeměmi a Spojenými státy, jež v Jeruzalémě ve službách svých občanů nedávno ustavily konzuláty. Ty zároveň sloužily jako výhodná základna pro špionáž zaměřenou proti Osmanům a proti sobě navzájem.

Nejprve paša nad zaznívajícími stížnostmi mávl rukou: vždyť de Saulcy se těší přízni císaře Napoleona III., což je klíčový osmanský spojenec a upřímně věřící katolík, a má sultánův glejt. O několik let dříve sultán francouzskému panovníkovi v Jeruzalémě daroval křižácký kostel sv. Anny odměnou za pomoc při odražení ruských útoků na Krymu.

Prosincový objev sarkofágu však spustil nové a silnější kolo protestů, které už bylo těžké přehlížet. Příslušníci dominantní židovské obce, tvořené Sefardy původem ze Španělska a arabsky mluvících zemí, podplatili stráž, aby si hrobku mohli prohlédnout a ověřit kolující zvěsti. Podle novinové zprávy „viděli, jak se tu vyhazují lidské kosti na zem“. Zděšení utíkali do Jeruzaléma a stěžovali si svému vrchnímu rabínovi, který se s protestem následně obrátil k pašovi.

Churšíd se k hrobce okamžitě vydal s doprovodem, v němž nechyběl zmíněný sefardský rabín. Podle novinové zprávy de Saulcy kvůli odporu Židů běsnil. „Jestli ještě někdy uvidí Žida, hodí po něm kamení a hlínu,“ tvrdil článek. Senátor si však po schůzce sebejistě zapsal do deníku, že „všechny obtíže jsou podle všeho vyžehlené“. „Jisté je,“ dodal, „že neodejdu z Jeruzaléma, dokud můj sarkofág nebude v bezpečí.“

Propukly i násilnosti, když se aškenázští Židé, tedy novější přistěhovalci z Německa a Ruska, pokusili na pozemek proniknout silou, ale súdanské strážce a dělníci je odrazili. List *Ha'lebanon* uvedl, že paša kolem hrobky rozmístil vlastní služebníky s rozkazem „kamenovat každého Žida, který se k místu přiblíží“.

Zároveň se guvernér zdvořile vyhýbal de Saulcyho žádosti o svolení k vývozu artefaktu. „Jaké je to trápení, když mi upírají vlastnictví věci, která mi